

MÚLT ÉS JELEN

Slawomir Mrozek: Emigránsok
Újvidéki Színház

GEROLD LÁSZLÓ

Mrozek kétszemélyes színpadi műve, az *Emigránsok*, huszonnégy év után ismét látható az Újvidéki Színházban. A két megjelenítés azonban merőben különbözik, nem azért, mert más színészek játszanak egy másik közönségnek, hanem mert negyedszázad múltán az emigránsorsról szóló előadás, a valóság hathatós közreműködése folytán, szükségszerűen másról szól, mint amiről szólt egykoron.

Amikor 1975-ben itt (s nemcsak Újvidéken, hanem Belgrádban az Atelje 212 színpadán is) az *Emigránsok* műsorra került, a Mrozek-mű két szereplője közül a gazdasági emigráns sorsa dominált (Domonkos István 1971-ben írta döbbenetes Gastarbeiter-poémáját, a *Kormányel-törésbent!*), a mostani változatban pedig az értelmiségi emigráns sorsa áll az előadás homlokterében. S egyáltalán nem azért, mert az emigráns értelmiségit alakító Csernik Árpád játéka erőteljesebb, jobb lenne az emigráns munkást alakító Balázs Áron színészi teljesítményénél. Ha mégis inkább rá emlékezünk, az éppen szerepének megnőtt időszerűségéből következik. Hogy az írói szándék a mű melyik szerepét, a gazdasági vagy a szellemi emigránsét részesítette annak idején előnyben, az nem tudható. Nyilván nem tett különbséget a kettő között, nem tehetett, mert akkor maga borította volna fel azt a belső egyensúlyt, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy a kétszemélyes dráma működjön. A mű mindenkori színpadra állítói azonban ettől függetlenül saját egyéni olvasatuk alapján részesítették előnyben az egyik vagy a másik szereplő jelképezte sorsot, annak függvényében, hogy ott s akkor, ahol s amikor

a mű közönség elé kerül, melyik volt időszerűbb. Sőt, az is természetes, hogy talán nem is előadás mutatja, hanem csak a néző érzi magához közelebb az egyik vagy a másik szereplőt, saját tapasztalata, hajlama szerint.

Amikor Mrozek a hetvenes évek elején (1973-ban) megírja ezt az emigráns-libikókadramát, akkor errefelé a gazdasági emigrálás volt divatban, mostanában, mintegy tíz éve pedig inkább a szellem emberei, a tudósok, művészek, filozófusok emigrálnak, s nem is csak amiatt, hogy a gazdasági emigránsok előtt bezárultak a Nyugat kapui, inkább, mert a be nem vallott, majd pedig a bevallott háború kiváltotta, a tudományos munkát egyre nehezebbé tevő nincstelenség, valamint a szellem szabadságát mind jobban korlátozó légkörben képtelenek (voltak) élni, s tudósi karrierjüket és a vágyott szellemi függetlenséget másutt, az emigrációban látták/látják megvalósíthatónak.

Az *Emigránsok* előadása most Újvidéken (legalábbis számomra) ezért a szellemi emigrálásról szól.

És ezt az előadás drámai menete, a kétkezi és az értelmiségi vérre menő vitái, összetűzései éppen úgy tanúsítják, mint az előadás tragikus vége, amikor kiderül mindkét ember teljes elveszettsége, tehetetlensége, kiszolgáltatottsága. Mert az élet apró reáliáiból építkező *Emigránsok* végső soron olyan nagy és megkerülhetetlen kérdésről szól, mint az emberi szabadság, illetve azokról a körülményekről, amelyek között a szabadság ellehetetlenül.

Hogy a mostani *Emigránsok* sokkal szegényesebb, a valósághoz koszlott lépcsőház alatti színhelyen játszódik, mint a negyedszázaddal előbbi változat, az a kornak (már a nyugati alagsorok sem azok, amik egykor voltak?!), s a korban a színház mérhetetlen elszegényedésének a következménye, de lepusztultság egyszermind (mint minden hátrány, ez is előnnyé változtatható!) hitelesíti azt a gesztusokban is, hangban is felfokozott, szélsőségesen intenzív játékot, amely jellemzi ezt az elementáris erejű előadást.

A két fiatalember, az alig pályakezdő Csernik Árpád és a szereppel most diplomáló Balázs Áron, korát meghazudtoló hitelességgel éli a két emigráns életét. Balázs Áron az inkább ösztönlény kétkezit állítja elénk, aki illúziók rabja, kezdve attól, hogy megálmodja az állomási első osztályú vécében a vonattal érkező gyönyörű hosszú hajú színésznővel

folytatott szeretkezést, addig, hogy elképzeli, milyen lesz, amikor majd egyszer temérdek pénzzel, gazdagon hazatér. Saját illúziót kergető szempontjából joggal vádolja meg társát, hogy mindent elront, minden illúziót lerombol, nem gondolván arra, hogy a Csernik Árpád alakította észlény tudja azt, amit ő még nem tud, hogy az illúziók sohasem vál(hat)nak valóra, s hogy leleplező, mindent elrontó magatartása nem megátalkodott luciferizmus, hanem az értelem figyelmeztetése.

Az *Emigránsok* előadásának csak akkor lehet elementáris ereje, ha a két színész nem egymás ellen, hanem egymást segítve, kiegészítve játszik. Most ez történik. A kétkezi (történelmileg indokolt) félszegségét Balázs Áron mozdulatlansággal megbúvó belső feszültség érzékeltetésével hordozza és fejezi ki, Csernik Árpád magatartását viszont az értelmiségi idegessége jellemzi. Mindkettejük erénye, hogy magatartásukat nem tekintik kizárólagosnak, egyedülinek. Az előadást át-átszövik Balázs már-már ellenőrizhetetlen eruptív kitérései és Csernik magára erőltetett nyugodtsága. S ezek a váltások, akárcsak a fel-felcsillanó humor és a kirobbanó agresszivitás egymást váltó pillanatai az előadás lélegzésének hiteles, drámaisággal telített ritmust kölcsönöznek.

Az Újvidéki Színház-beli *Emigránsok*, amit rendezőként maguk a színészek jegyeznek, elismerve tanáraik, Hernyák György és László Sándor korrektori segítségét, tartalmaz néhány, őszinte emberi viselkedésből következő, magas hőfokú jelenetet, amelyek az előadás záró pillanataiban kulminálnak. Akkor, amikor az egymással összebékíthetetlen, de elválaszthatatlan két világ mindkét képviselője ráébred tehetetlenségére. A kétkezi (logikus, hogy ő, az ösztönlény cselekszik először s meggondolatlanul) felindultságában eltépi féltve gyűjtött pénzét, az értelmiségi pedig (arra hivatkozva, hogy a számára modellül szolgáló társa ezzel a gesztusával, ami a hazatérés lehetetlenségét jelenti, de lényegében mintegy felismerve sorsuk teljes kiegyenlítődsét) összetépi készülő művének jegyzeteit, és ezzel mindketten elismerik vereségüket. Belátják önnön tehetetlenségüket.

És igazuk van, tettüket ugyanis az élet igazolja.

De ezt már nem az előadás mondja ki, hanem az a tapasztalat, amire az előadás épül, de még inkább, amelyről mi nézők tudunk.

A kétkezi hiába jött volna haza, építette volna fel többszintes, kertes, medencés házát, ha jöttek volna mások, akik az egy élet nélkülségéből

létrehozott ingatlant felgyűjtják, kirabolják vagy csak beköltöznek, ami lényegében egyre megy, az értelmiségi hiába írná meg művét, ha az ügysem kell(ene) senkinek, ha a szónak, a gondolatnak nincs értéke.

Az egyik nem térhet vissza, mert nincsen hová. A másik pedig mert tudja, rá nincs szükség, mi több, visszatérése egyenesen zavarná azokat, akik számára az erőszak és hatalom gyakorlásában az értelem, a gondolat teljesen szükségtelen.

Nekem, miközben az előadás zárójelenetében az egyik emigráns az egyik, a másik a másik ágyon zokog, 1999 májusában, egy háború negyven-ötven-hatvan . . . edik/adik napján erről szól Slawomir Mrozek a *Három nővér*hez, a *Godot-ra várva*hoz, a *Nem félünk a farkastól*hoz vagy a *Tóték*hoz hasonlóan, mert olyan örök emberi viszonyokat artikulál művészi formában, amit az élet szüntelenül hitelesít, alapműnek tekinthető drámájának ez az előadása.

Mert mostanában itt, ahol ez az előadás történik – erről szól az élet.

